

Adatok a rudabányácsi aranybányászat történetéhez¹

DR. EGEY ANTAL

Rudabányácska a hajdani *Zemplén megyében* (a mai *Borsod-Abaúj-Zemplén megye* zempléni része), a *Tokaj-Hegyalja* legészakibb részén fekvő *Sátoraljaújhelytől*, *Zemplén megye* egykori székhelyétől nyugatra, a feltűnően szép vulkáni kúpokból álló újhelyi hegycsoport legmagasabb hegye, a *Magashegy* között levő *Fehér-patak* völgyében fekszik. Távolsága *Sátoraljaújhelytől* 5 km, a tőle délre levő *Károlyfalvától* 6 km, *Sárospataktól* *Károlyfalván* át 12 km. A hozzá legközelebb eső községek *Zemplénben* *Széphalom* (azelőtt *Kisbányácska*) 3,5 km, és a már abaúji részben fekvő *Vágáshuta*.

Ha az újhelyi hegycsoportot *Sárospatak* felől a *Károlyfalván* keresztül épített műúton közelítjük meg, legelőször a *Szava-csoport* (a *Nagy-*, a *Közép-* és a *Kis-Szava*) 300 m feletti, vulkáni kúpok utánzó csúcsait látjuk. Az újhelyi hegycsoport a *Szava-csoporttól* keletre fekszik, melynek nyugati szélén, a *Halyagos* és a *Szava-csoport* között van a 267 m magas *Nagybányi-hegy*, ahol egykor az aranybányászat folyt. Az újhelyi hegycsoport tagjai: a *Magashegy* 510 m, a *Szár-* (v. *Kopasz-*) hegy 346 m, a *Sátorhegy* 468 m, a *Fekete-hegy* 581 m, a *Várhegy* 337 m és a *Némahegy* 173 m. _____

¹ *Dr. Egey Antal* (1903-1994), a *Sárospataki Református Kollégium* neves tudós tanára a rudabányai *Érc- és Ásványbányászati Múzeum* megbízásából az 1970-es évek végén levéltári kutatásokat végzett az alig ismert rudabányácsi középkori aranybányászattal kapcsolatban. Kutatási jelentése a múzeum adattárában található. Ebből közöljük a legérdekesebb részleteket, remélve, hogy a témára vonatkozó újabb kutatásokra ösztönzik napjaink szakembereit. (A szerkesztő.)

Már a kőkorszakban lakott volt a vidék, amit a *Károlyfalva* és *Rudabányácska* környékén talált obszidiánpengék és nyílhegyek igazolnak. A honfoglaló magyarság is birtokba vette a területet. *Árpád-kori* legelső neve *Újhely* egyik határrészének neve után *Széphegy* volt. (DONGÓ GYÁRFÁS G. 1907, 2-3.) A középkorban a hegyek között egy bányásztelep jött létre, melynek aranytermelése a 14-15. században jelentős lehetett, de megszűnése után idővel feledésbe ment, s a község eredeti neve is több változáson esett keresztül.

Rudabányácska aranybányászatának XIV-XVI. századi adatai

A rudabányácskai bányatelep valószínűleg már az *Árpád-korban*, az akkori határok és elnevezések szerint az *Újhelyhez* tartozó „*Széphegy aranylábánál*”, a *Cseprentés-* (vagy *Cseprentő* = *Cseprenew*) *dűlőben* keletkezett, ahol a bányász nép földközösségben élt. (AZT VIII. köt. 289. old.) A bányatelepek hegyek között, a lakott helyektől félreeső területeken keletkeztek. Lakói a bányászat szakmunkáit és a telep mindennapi szükségleteit közvetlenül vagy közvetve biztosították (vájárok, hevérek, kohászok, favágók, szénégetők, fuvarosok, mesteremberek, kereskedők stb.) (WENZEL G. 1880, 25. old.)

Valószínű, hogy már a XIV. században önálló faluvá lett, és elkülönítették *Újhelytől*. (DONGÓ GYÁRFÁS G. 1907. 185-186.)

A 13. században *Kálmán király Széphegy*et és környékét az olasz (*Nápoly* környéki), de itt magyarra lett *Ratholdus (Rátót) comesnek* ajándékozta. (AZT VIII. 133.) Utódai a *Kokas (Kakas = Gallus)* grófok voltak; arról azonban, hogy *Széphegy*en a bányászat már abban az időben megkezdődött volna, nem tudunk. A *Rátót-nemzetség* széphegyi birtokába a 14. sz. elején a spanyol eredetű, de szintén magyarra lett *Mich bán György* került, a sóvári *Soósok* őse. *Róbert Károly* „*Mich bán György unokáitól, a Soós fiúktól bányaregálé jogán váltotta magához csere útján, és csatolta fiók-bányatelepeknek Telkibányához a széphegyi possessiot.*” (AZT II. 101., 131.) A bánya akkor királyi birtok volt. Az AZT (VIII. 132-

133.) szerint: „*Mich bán fia Patak várát és az újhelyi Ordosi (Ardó) Borsi Kowachy (Kovácsi, Borsi mellett) Thuroniai (Toronya) birtokot, továbbá Zemplén várát, Ladamuch (Ladmóc) falut, mint nevezett birtokait cserébe adják Porustan (Borostyán) váráért és tartozékaiért Károly királynak.*” (AZT VIII. 132. old. jegyzet). Ez a csere a „*ius regale*” jogán 1321-ben történt, *Róbert Károly* uralkodásának 13. évében, s minden bizonnyal a pataki vár birtokokhoz tartozó *Újhely* határában fekvő *Széphegy*, ahol a bányakolónia volt, értékével magyarázható. Az akkori bányaművelés technikájából, melynek nyomaival a közelmúltban feltárt bányavágatokban találkozunk, feltételezhető, hogy a széphegyi bányatelep, mint földesúri bánya művelése az utolsó *Árpádok* idejében elkezdődhetett, és annak gazdasági értéke *Róbert Károly* idejében derült ki. Az *Árpádok* alatt folyamatosan jöttek tiroli, thüringiai németek, szász bányászok és más szakmunkások az országba, akiket letelepítettek és különféle kiváltságokban részesítettek. (KACHELMANN, J. 1870.)

Széphegy bányászata fiók-bányatelepként *Telkibányához* történt kapcsolásával szoros összefüggésbe került az utóbbival. Ha a bányavárosok fejlődéstörténetét tekintjük – bányateleptől a bányavárosig –, akkor azt is feltételezhetjük, hogy a bányászat *Telkibányán* már az utolsó *Árpádok* idejében megindulhatott. (WENZEL G. 1880, 29.)

Telkibánya határait *Károly Róbert* rendeletére a szepesi káptalan 1341-ben szabályozta, az okmányokat *Nagy Lajos* 1344-ben megerősítette. 1390-ben, *Zsigmond* idejében határmódosítás történt. (WENZEL G. 1880. 90.) A két bányatelep kapcsolatát igazolja *Szirmay Antal* munkája (SZIRMAY 1803, 45): „*Katona 9. köt. 504. lapján felhossa I. Lajos királynak kamarai ispánjához Cartk Miklóshoz in-tézett rendeletét Smolnich (Szomolnok) és Telkibánya iránt 1347-ben, melynek a telkibányai hegy tövében fekvő Aranylábú Bányácskán fiókbányájuk volt.*” (AZT II. 101.) Az *Aranylábú* jelző az aranybányászatra vonatkozik, a *Bányácska* valószínűleg szláv eredetű. – 1360-ban *Koriatovics Tódor* ruténeket telepített a környékre és a telepre, ettől kezdve találkozunk a *Rudabányácska* névvel is – a *ruda* a szláv nyelvekben *ércet* jelent.

A 14. sz. végén Széphegy a gazdag kassai Knoll család birtoka volt, melyhez Knoll Péter és testvére, Miklós 1390-ben Zsigmond királytól újabb területeket kapott jutalomképpen a széphegyi királyi birtokból. (WENZEL G. 1880, 107. és AZT VIII. 317-320.)

Az adományozott „*Királyi mértékünk szerint öt ekealja föld*” kijelölésére (Újhely, Telkibánya és Patak kir. városok határaiból) a király a jászói János prépostot bízta meg. Az adományozó-levélből megállapítható, hogy a 14. század végén Széphegynek a Knoll családon kívül más birtokosai is voltak, többek között az Ónodi Czudar család is. Az adományozott birtok-kijelölésekről fennmaradt okmányból (*Királyi határjárás Bányácskán 1390-ben – AZT VIII. 281-285., 317-320.*) kiemeljük a bányászatra vonatkozó részeket: „...ezután ugyancsak a Halyagos hegynek az oldalán bizonyos szőlők felett, bizonyos vetés mellett földhantot emeltek; és attól a határhalmtól lejöven Sütővölgy nevezetű völgyben, abban a völgyben is egy földhalmot emelgettek és abban a völgyben érkeztek egy bizonyos érctárnához, melynek közönséges neve stol és most is bányásznak benne. (ad quoddam fossatum metallin, in vulgo Stol vocatum, nunc ipsum laboratum); attól a bányászároktól (tárnától) indulva mintegy másfél, vagy valamivel nagyobb királyi ekealjnyi földnek a hosszában ugyanabban a völgyben egy út mellett földből halmot hányattak és ott abból a völgyből keleti irányba kijöven, egy szüretjáró úton a szőlők közt a Széphegy nevezetű hegy lábánál földhalmot csináltattak és attól a földhányástól a Szava-völgy nevű völgybe...” Mindezekből meg kell állapítani, hogy a bányatelep környékén mezőgazdasági tevékenység folyt, többek között szőlőművelés is, mint ma. A hegyek, völgyek elnevezése magyar volt, sőt a határjáró levél Széphegy-nek nevezi a Bányihegyet, ahol a bányászat folyt. (AZT IX. 201., 319.) (Az érctárnák elszlávosodott német eredetű „stol” neve azt igazolja, hogy Zsigmond előtt – Róbert Károly idején – betelepített olaszokon kívül előbb németek, majd szlávok is dolgoztak a bányában. A vezető szerep a német bányászoké lehetett: „a német idomu »Stolner« formájára alakult szláv »Stolnából« a »stol«.” (AZT VIII. 261.)

Érdemes megjegyezni, hogy a „vájások” nyomait a környék népe még a múlt század közepén is „sztolnáknak” nevezte. (HOFFER A. 1927, 2.) A rudabányácskai határjárás oklevelében folytatatosan olvashatjuk: „...és abból a völgyből egyenest menve a nagy úthoz érkeztek, mely Patak kir. városba megyen; arról az útról leterve egy földhányást halmoztattak és attól nyugati irányba a Szava nevű hegynek (mentek) és annak a hegynek legtetején a bányászárkot és egy nagy követ határuul megjelölvén (et eadem per tem occidentis ad montem Zavahege vocatum et in acumine ipsius montis unum locum fodium montane et unum magnum lapidem pro matris assignantes); innen ugyancsak a hegynek gerincén egy másik hasonlóképp Szava nevezetű hegynek (menve) és annak az orrán is egy bányászárkot tűztek ki mezsgyéül és azután a harmadik, szintén Szava nevű hegyre jutva és arról is leereszkedve egy úthoz értek, mely a Csepred nevezetű hegyre (megy) és ott az út mellett földhancsikolást végeztek és azon az úton a Cseptömlő irányában jó távolnyira menvén eljutottak a Királyszállás nevű helyre.” A leírás szerint az adományozott terület magába foglalta az egész Zsigmond-korabeli bányatelepet, pontosan azt a területet, melyet a legutóbbi időben a három Szava-hegyen megtaláltak (és amelyekről a továbbiakban szó lesz.)

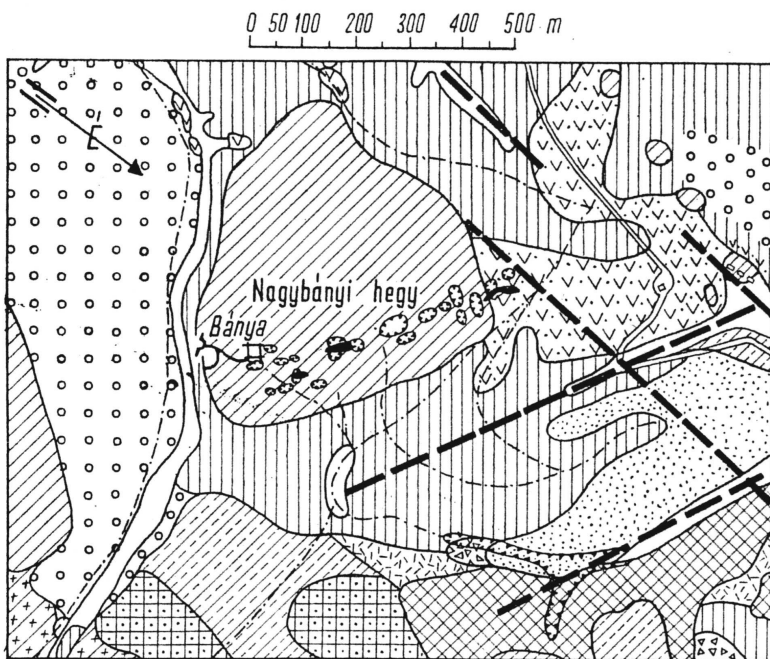
A bányatelep pedig a Cseptömlő nevű dűlőben volt, ahol a bányász nép, mint már említettük, földközösségben élt. A Cseptömlő elnevezés a bányászat korabali technikájával kapcsolatos. A bányavíz ellen „vízfogót” (cseptömlőt = septemlew) készítettek, ahová a bányászok felfogták egyik nagy ellenségüket, a vizet. (AZT VIII. 890.)

A „vízfogó” elnevezéséből arra lehet következtetni, hogy azok készítői magyarok voltak.

A határjárásról fennmaradt okmány azt is igazolja, hogy 1390-ben a bányában komoly termelés volt. 1430-ban, még Zsigmond idejében „Szépbánya a Knollok és Ónodi Zudar család között peres differenciáknak lett tárgya, azonban a Knoll család birtokában maradt.” (WENZEL G. 1880. 107.)

A bánya XV. századi bányászatáról nyújt adatokat egy 1434-ből kelt „Anjou-kori örökvallási” (= adományozó) levél, mely sze-

rint özv. *Perényi Miklósné, Ónodi Czudar János* felesége szépbányai uradalmának (*Scepbánya*) határában lévő *Nagygáti rétet* az újhelyi pálosoknak adományozza. Az adományozó-level egyes részleteiből megállapítható, hogy a XV. sz. első felében *Szépbánya* határában magyar elnevezések voltak.

A régi bányahelyek a földtani térképen. (PODÁNYI B. 1975.)

„...bizonyos Szépbánya uradalmunk határában lévő Nagy-Gát rétiünket, melynek határai ezek: először napkeleten kezdve egy Alsóka nevezetű patak átjárója.... Ismét délfelé fordulva egyenesen Szaniszló-kútjának nevezett forrásig.... ismét folytatva Nyugat felé az Alsóka nevű patak felett haladva egy régi malomhelyig, ahol egykor hegyi ércet fejtettek, ismét pedig észak felé a hegyi lakók bányái mellett.” Nyilvánvaló tehát, hogy egyes bányahelyek már vagy kimerültek, vagy nem művelték őket, viszont a hegyekben is

éltek emberek, akik bányászattal foglalkoztak, s nem a községben, hanem a bányák környékén laktak. (AZT VIII. 67.)

1450-ben *Knoll János* és sógora, *Kolmann János Pálóczy László* országbírónak adta el *Szépányát* 900 aranyforintért. (WENZEL G. 1880. 107.) Egyéb adat szerint *Pálóczy* csak a széphegyi birtokot (erdőséget, ortást, rétséget) vette meg 900 aranyforintért. „Az ércbányák ura ugyanakkor a kir. hercegfő, a legmagyarabb királynak, *Corvin Mátyásnak* édesként becézett természetes fia, *János herceg úr, kinek bánya grófja, vagyis bányájának kormányzója Lábatlan Mihály volt. Ő hozatta ide ismét a magyar bányatelepesekeket.*” (AZT VIII. 209., 293.) (Ugyancsak 1450-ben, amikor Hunyadi János Giskrával Mezőkövesden fegyverszünetet kötött, a telkibányai bányák jövedelme [bizonytalán *Szépányáé* is] *Giskrát* illette.) (AZT II. 8-9.) *Mátyás király* halála után *Corvin János* bányáját 1490-ben *Thurzó János* krakkói polgármester *György* fiával együtt vette meg. (PALLAS, 16. 173.) *Corvin János* bányái tehát vétel útján szállottak a *Rákóczi-családdal* sógor *Thurzó-családra*. (PALLAS, 16. 178.)

Az Ausztriából származó *Thurzó János*² vetette meg az alapját a család gazdagságának és jövőjének. Kiváló szerepet játszott a magyar bányászat történetében. 1446-ban *II. Ulászlótól* engedélyt kapott rézolvastó felállítására. Az akkori nagytőkés *Fuggere* családból nősült, nagy vagyonát még növelte.

Valószínű, hogy a széphegyi bányákat is a haszonszerzés reményében vásárolta. A XVI. század második felében *Ónodi Czudar Jánosné* és *Thurzó János* voltak *Széphegy* birtokosai. (AZT VIII. 67. és VIII. 261.) Halála után *György* fia folytatta apja munkáját,

² Velencében munkásként, áruhában elleste, hogyan kell a nemesfémeket különválasztani a nem-nemes fémektől, megtanulta a rézolvasztás abban az időben legkorszerűbb módját, és élete kockázatásával menekült Velencéből. Külföldön rézkereskedést üzött a *Fuggerekkel*. 1508-ban halt meg. Sírfelirata: „*A Venetis Thurzó didieit confusa metalla discernendi artem, quo regno commoda multa attulit Hungariae.*” (Velenecieiktől tanulta el a módját, hogyan kell elkülöníteni a porrázúzott fémeket, ezzel nagy hasznára volt Magyarországnak.) (WENZEL 1880, 165-167. és AZT VIII. 262. 293.)

körmöci kamaragróf, zólyomi főispán volt, a széphegyi bányákat minden bizonnyal tovább műveltette.

1526-ban és 1527-ben *I. Ferdinánd Szapolyai János* összes javait, köztük *Telkibánya* bányavárost összes tartozékaival együtt, hűtlensége miatt átengedte a *Thurzó család* szepesi ágának, *Thurzó Eleknek*. Ebben az időben a felvidéki bányák erős hanyatlásnak indultak. (WENZEL G. 1880. 217.)

A XVI. század folyamán, a *Thurzó bányagrófok* kihaltával, 1548-ban *Telkibányát Serédi Gáspár*, 1556-ban a kincstár birtokában találjuk, később, mint a *Perényi, Dobó, Lorántffy* családok birtoka, a sárospataki várhoz tartozott.

„Városi rangjából kiesett ugyan, bányászata mindezáltal – noha már csekély jelentőséggel bírt – megmaradt.” (*I. Ferdinánd Göncöt és Telkibányát 1556-ban négy évre Perényi Gábor* gondjaira bízta.) (WENZEL G. 1880, 218-219. old.)

1560-ban *Miksa császár Dobó Istvánnak* adományozza. (AZT II. 101.) Mindezek a változások *Rudabányácskára*, mint *Telkibánya* fiókbányájára is vonatkoztathatók. A bánya további működéséről tudomásunk nincs. (WENZEL G. 1880, 107.) *Telkibánya* XVIII. századi bányászatáról vannak ugyan adataink, de a széphegyi bányában és környékén megmaradt nyomok eredményes termelést nem igazolnak, itt legfeljebb csak időszakos kutatást lehet feltételezni. (PALLAS II. 603., XVI. 60. és AZT VIII. 289-293.)

A bányászat megszűnése

Egyes adatok szerint a rudabányácskai aranybányászat már a XV. sz.-ban befejeződött. Megszűnését előidézhette az ércek kiemerülése vagy a tárnák beomlása. Emlékét őrzi az „Aranybányapataka” nevű »csergő-víz«, mely a Bányi-hegy aranyos ágából ered, melynek mai neve »Kamenovi potok«, vagyis kövek közül kifolyó patak.” (AZT VII. 246. és AZT VIII. 209.) Más adatok szerint a rudabányácskai aranybányászat valószínűleg a XVI. század elején, 1526 után szűnt meg, vagy legalábbis igen kismértékű lehetett. Az újhelyi városi és megyei levéltárakból ettől az időtől kezdve nem kerültek elő adatok a működéséről. A vármegyei le-

véltár 1526-ban leégett, így az esetleg *Rudabányácskára* vonatkozó dokumentumok elpusztultak. Későbbi bányászatára csak következtetni tudunk. (HOFFER A. 1927. 2.)

Az ezt követő időkből vannak olyan adataink, melyek egykori aranybányászatát igazolják, de megszűnésére támpontul nem szolgálhatnak. Az egyik ilyen adat egy 1774-ből keletkezett határperben olvasható, mely *Nagy Patak (Sárospatak)* és *Rudabányácska* között folyt le. Ebben az iratban egy aranyörlő fél malomkő szerepel, mely határpontul szolgált. (Zemplén vm.-i levéltár, Faec. Juridic. 64.)

A másik adat szintén egy határperből való, mely *Sárospatak* és *Sátoraljaújhely* között folyt le 1804-ben: ebben is szerepel az „*aranyörlő fél malomkő*”, mely az újhelyi határt különítette el a pataki határtól, s melyet az *Aranybánya patakba* döntöttek. (AZT VIII. 246-247.) Ezek az adatok is azt igazolják, hogy *Rudabányácskán* egykor aranyat bányásztak. Ennek végső idejére – mint az előbb említettük – csak *Telkibányával* kapcsolatban lehet következtetni. Feltehető, hogy az itteni termelés összefüggésben állt a bányavároséval, így a XV. század végén és a XVI. században, a *Thurzók* idejében, majd *Serédy Gáspár* (1548), a kir. kincstár birtoklása (1556), valamint *Perényi Gábor* (1556-1560), és 1560-tól a *Dobó* és *Lorántffy* családok alatt is.

Rudabányácska és környékének névváltozásai

Legelső *Árpád-kori* neve *Széphegy*. (DONGÓ GYÁRFÁS G. 1907. 3.) Ezen a néven szerepel Zsigmond korában, 1390-ben. A *Bányi-hegyet* szintén *Széphegy* néven találjuk. (AZT IX. 281. 319. old.) A *Bányi-hegy* eredetileg *Báni-hegy* volt. 1393-ban *Zsigmond király* a várost (*Patakot*) a várral *Perényi Miklós* bánnak adományozta, róla nevezték a hegyet *Báni-hegy*-nek (HOFFER A. 1927. 3-4.), melyből a *bánya* után szláv hatásra *Bányi-hegy* lett.

A *Széphegy* határában lévő patakok, hegyek, völgyek stb. neve is mind magyar. *Nagy Lajos* idejében *Aranylábú Bányácskának* említi a királynak kamarai ispánjához intézett levele. Az *Aranylábú Rudabányácska* nevet valószínűleg már a XIV. században kap-

ta, amikor önálló faluvá lett, és különvált Újhelytől. (DONGÓ GYÁRFÁS, G. 1907. 185-186.) 1428-ban *Szépánnya (Zepbanya)* a neve (*Alio nomine Zeb banya villa prope oppidum Vyhal immediate jacene*), majorság *Újhely* közelében (DONGÓ GYÁRFÁS G. 1907. 4. és ZEMPLÉN 1905. 103.) 1440-ben, *I. Ulászló* idejében szintén *Szépánnya* néven szerepel az okiratokban, mint oppidum *Vyhel* közelében, 1450-ben ugyancsak *Szépánnya (Zepbanya)* a neve (AZT IV. 258-260.) és *V. László* idejében is (AZT V. 231.) A XV. században szintén *Széphegy* néven említi egy 1439-ből való adományozólevél, és a határában lévő források, rétek, patakok nevei magyar nevek. Azt kell megállapítani, hogy a XIV-XV. században mind a két elnevezés szerepel a forrásokban, vagyis a magyar *Széphegy* és *Szépánnya*, illetve a magyar *Aranylábú* melléknév + a szláv eredetű *Bányácska és Rudabányácska*. A különböző nemzetiségű telepések (olasz, német, szláv) előbb elmagyarosodtak, majd szlávosodtak. A *Thurzó* bányagrófok után a hegyek, völgyek, erdőségek, patakok nevei lassan szlávok lettek, csak néhány magyar név maradt bizonyoságként, például az *Aranylábú pataka* (AZT VIII. 246-247.) Az *Aranylábú* melléknév a későbbi időkben csak azt jelentette, hogy *Rudabányácska* a XV-XVI. században módos község volt a még folyó, vagy a nemrég felhagyott bányászata következtében. Ez a jelző több olyan helység esetében is megtalálható, ahol aranytermelés sohasem volt.

E helyen megemlíthetjük még a következőket. Az AZT VIII. kötetében olvashatjuk: „*Bizonyára az a bányászlakosság, mely Bányácskán már akkor több mint 100 esztendeje bányászta az aranyérceket, volt a telepítője Kisbányácskának.*” (ma *Széphalom*). A mai *Széphalom* a XV. századi okiratokban *Kisbánya (Kysbanya)* néven szerepel. Az új község a nagyobb bányászközségtől kapta mind a „kis”, mind a „bányácska” nevet: „...nem lehet tagadni, hogy világra jövele alkalmával helység bátyjának, a vele szomszédos *Aranylábú Bányácskának* lett kisöccse. Kétségtelen, hogy az *Úrnak 1440. esztendejében már begyökeresedett volt az a helységnévpalánta, mely ma Széphalom névvel a volt nagy nyelvpallérozóról, Kazinczy Ferencről híres, nevezetes.*” (AZT VIII. 38.) Lehetséges, hogy *Kazinczy* idejében még élt a *Széphegy, Szépánnya* név emléke.

A bányászat megszűnése utáni idők

A rudabányácskai aranybányászat nem volt nagyarányú, de a XIV-XV. században jövedelmező lehetett. (HOFFER, 1927. 6.) Megszűnése után feledésbe merült, ellentétben a telkibányai bányászattal, mely a XIV-XV. századi virágzó működése után a XVI. század közepén bekövetkezett súlyos bányaszerencsétlenség következtében hosszabb időre megszűnt, de a XVIII. században ismét megindult, és megszakításokkal a XIX. században is folyt. A *Telkibánya* utáni érdeklődés a mai napig sem szűnt meg. (SZÉKYNÉ FUX V. 1970, 19.)

Rudabányácska egykori bányászatának emlékét a múlt homályából fel kellett tární. Elősegítette a teljes feledést az is, hogy a bányák fokozatos kimerülésével és a bányászat megszűnésével a bányászlakosság részben elvándorolt, részben felszívódott, helyükre később, a XVII. századtól, főleg a XVIII. században *Felső-Zemplénből* újabb szlovák lakosság települt. (NIEDERMÜLLER P. 1980, 90. old.)

Újabbkori kutatások

Rudabányácska egykori bányászatára először *Hoffer András* debreceni egyetemi tanár hívta fel a figyelmet.

1925-ben földtani felvételezése során a falu határában, a *Nagybányi-hegy* keleti oldalában, 270 m magasságban megtalálta a bányája egykori, 18 m mély aknáját, a hegy oldalában a hozzá vezető tárnát és a *Nagy-Szava* déli oldalából kiemelkedő *Szarvasálló* tetején a próbavájások nyomait. Levéltári kutatásaiból ismertette a bányászat történetét és a falu névváltozásait. A geológiai viszonyok alapján szükségesnek ítélte a további kutatásokat.

A II. világháború után *dr. Jaskó Sándor* és *dr. Méhes Kálmán* a földművelésügyi miniszter megbízásából kutatták át a területet. Ők is megtalálták *Rudabányácska* több évszázaddal előbb felhagyott aranybányájának emlékeit, az aknát, a tárnát, a turzásnyomokat, az ércnyomos vonulat helyét, irányát, melyet kb. másfél km szélességben tanulmányoztak. Mindezek alapján ők is szüksé-

gesnek vélték a terület komolyabb átkutatását. (JASKÓ S. - MÉHES K. 1951.)

Foglalkozott *Rudabányácska* egykori bányászatával *Pollner Jenő* műszaki főtanácsos (*Recsk*) is, aki a rendelkezésre álló adatok és a talált nyomok alapján komolyabb kutatómunkát nem javasolt. (POLLNER J. 1947.)

Ezek után jelent meg *Göbel Ervin* tanulmánya (GÖBEL E. 1956), amely a korábbi kutatók munkáját kiegészítette. A *Nagybányi-hegy* DK-i oldalán, kb. 200 m tszf. magasságban levő, kb. 17 m mély akna közeteit tüzetesen megvizsgálta. Az aknából azonban az altáró felé haladni nem tudott, így a bányába a *Gagyai Pálffy András* által 1950-ben kibontott, az aknától 75 m távolságban, kb. 190-200 m. tszf. magasságban levő altárón keresztül hatolt be. Megállapította az altáróban bejárható és a belőle nyíló vájatok hosszát és irányát, ezek összege 240 m. A *Nagybányi-hegy* külszínén 64 régi kutatógödrt mérte be. „A I.A kutatógödör ÉNy-i végén valószínűleg egy beomlott lejtősakna bejárata lehetett. A 38.A kutatógödör DK-i végén viszont egy másik lejtakna vagy akna bejáratát sejthetjük. A gödrök hányójában trachitot találtam.” (GÖBEL E. 1953, 53.) A sátorhegyi zöldkövesedés és a kutatógödrök helyzetéből megállapította az ércesedés irányát. Az ércesedés az utóvulkáni működések idejében ment végbe, hidrotermális kovásodással kapcsolatos, kálitrachithoz kötött, szulfidos jellegű. A kutatógödrök ÉNy-i szárnyán talált 1,5 m vastag limonitos telér is pirites telér elbomlásából származik. Az ércesedés a telkibányaihoz hasonló, itt is a riolit és trachit határán vannak a nemesfém-tartalmú kvarcteléretek. A kőzetvizsgálat összefoglaló eredményei szerint az arany a kőzetek repedéseit kitöltő hidrotermális kvarcospirites erek piritjeiből származó limonitban található. A 8. és 11. sz. minták aranytartalma az elemzés szerint 1,40 és 2,50 g/t. A minták az aknából, a fő- és oldaljáratokból valók. (KŐZETMINTÁK é. n.)

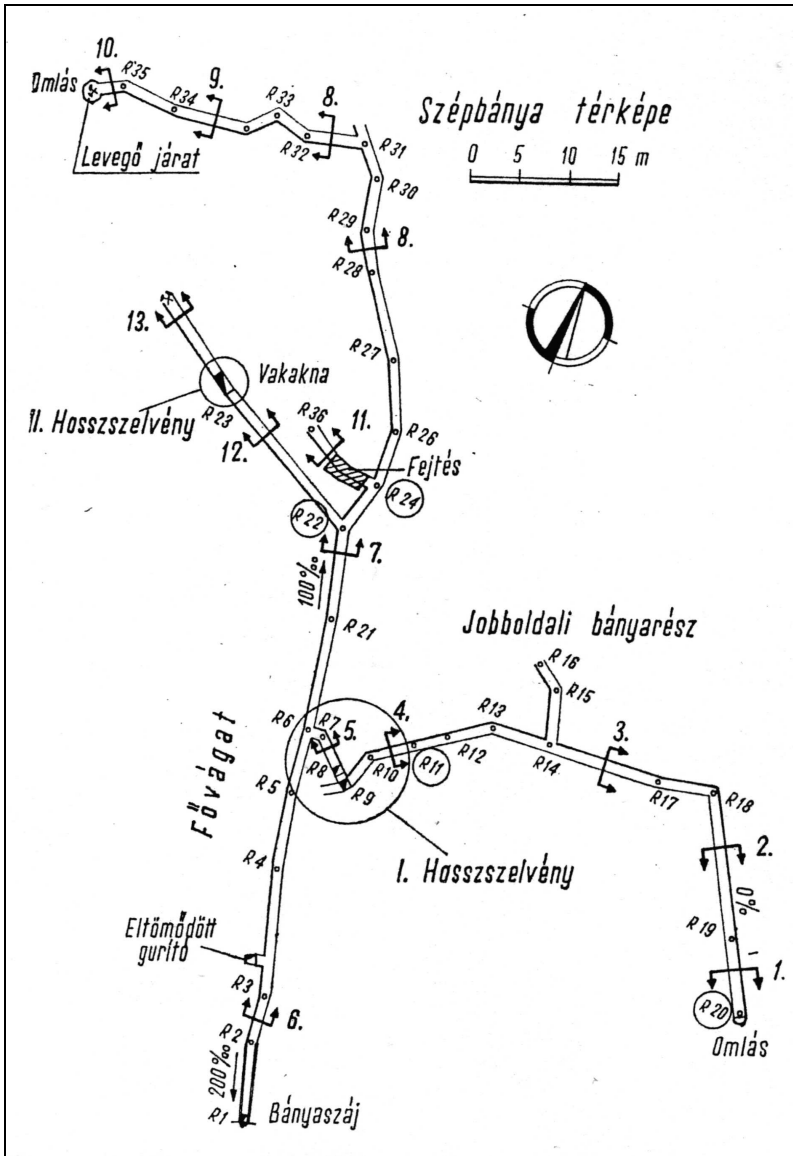
Az altáró ércét a középkor folyamán kitermelték. A II. harántér pár cm-es limonitos telérjéből vett minták némelyike jelentős mennyiségű aranyat tartalmaz ugyan, de kitermelése nem gazdaságos. Megjegyzendő még, hogy egyes minták csekély ezüstöt és rezet is

tartalmaznak, a „vastartalom azonban némelyikben jelentős, több helyen túlhaladta a 10 %-ot, sőt a 20,88 és 49,65%-ot is elérte.” Ezt azért említjük meg, mert Rudabányácska vasércbányászataról is van adatunk: „*Vulkanikus tufájának arany-ezüst bányáin kívül, mint Vályi írja, vasbányái is voltak, de csekélyesek.*” (AZT VIII. 289-293.)

Göbel Ervin azzal fejezi be munkáját, hogy mivel a megtalált kálitrachit a telkibányai ércesedéssel való kapcsolatot igazolja, ajánlatos lenne a *Rudabányácskát Telkibányával* összekötő ÉNy-DK-i ércesedési vonalat 1-2 km széles sávban felkutatni. Ezt indokolnák *Szabó József* adatai is, mely szerint a *Rudabányácskától* ÉNy-ra 6-km-re lévő „*Nyilazó-Bányában*” erős piritesedést talált. (SZABÓ J. 1866.)

A rudabányai Érc- és Ásványbányászati Múzeum bányafeltáró munkája

Murvoy László, a rudabányai *Érc- és Ásványbányászati Múzeum* igazgatója tervbe vette e nagy értékű és elég ép állapotban megmaradt középkori bányának, mint páratlan műszaki műemléknek a helyreállítását. Az 1974-ben végzett feltáró munka eredményét *Podányi Benjamin* ismertette (PODÁNYI 1975). *Szépánnya középkori vágatainak újranyitása* címen. A feltáró munka irányítását és ellenőrzését a múzeum igazgatója végezte. Első teendőként szabadabbá tették a közel 25 éve feltárt bejáratot, melyet a víz hordalékkal töltött fel. Megtisztították a törmeléktől és ácsolatokkal látták el. Az akna mélységét 18 m-ben állapították meg, szája 3 m átmérőjű, mely tölcseyszerűen 6-8 m-re szélesedik. Az aknától északnyugati irányában kb. 50 db horpa húzódik végig a hegy gerincén, méretük az egészen kicsitől 1000 m-ig terjed. (*Göbel E.* 64 kutatógödröt mért be.) Kezdetben tehát külszíni bányászat folyt. A felszíni ércesedés kimerülése után hatoltak a hegy belsejébe. A bányát *Tóth Sándor* rudabányai bányamérő vezetésével bejárták, felmérték, lefényképezték, mintákat vettek, ezek felhasználásával *Tóth Sándor* elkészítette a bánya helyszínrajzát a vágatok keresztmetszésvényeivel.

A feltárt föld alatti bányaműveletek térképe. (PODÁNYI B. 1975.)

A bánya két részre osztható: egy rövidebb keleti és egy hosszabb, majdnem észak-déli irányú részre, melybe a *Lavathy-kertben* feltárt (a mellékelt térképen R 1) tárnabejárat vezet. A keleti résznek is külön bejárata volt (R 20), de magasabb szinten. Ez jelenleg beomlott állapotban van, helyét a hegyoldalon látható nagy kőfolyás elárulja. Megnyitása nagyobb munkát nem igényelne. A vágatok méretei: 0,8-0,9 m széles, 1,85-2,4-1,6 m magas, tehát közlekedésre alkalmas volt, csak az észak-déli részéhez csatlakozó szakaszon szűkült össze a vajat minimálisra, melyhez felfelé három lépcsővel csatlakozott. A kőzet anyaga igen kemény elkvarcosodott riolituffa. A vágatok készítése a középkori szerszámokkal igen nehéz és lassú munka lehetett, ezt a sűrűn elhelyezett mécsfülkék is igazolják.

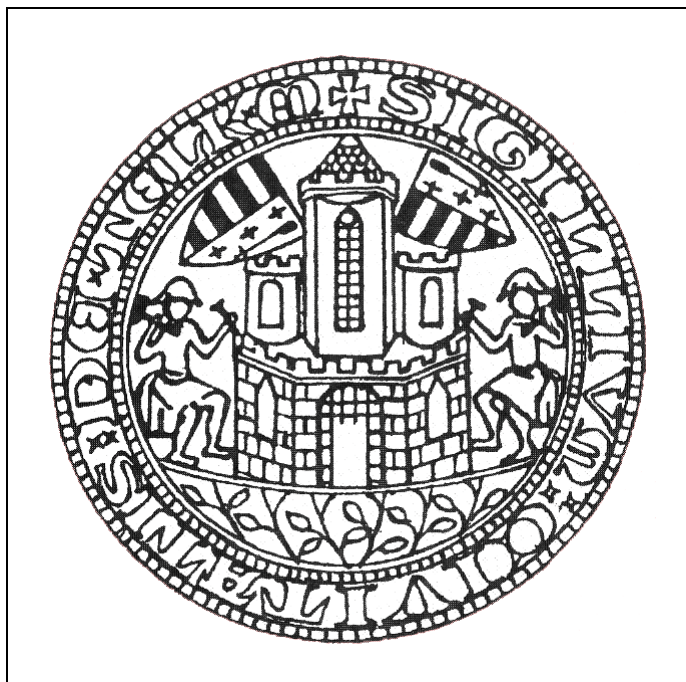
A bánya nagyobb része az északi irányú fővágat, melyre a kőzetben levő repedések, törések majdnem merőlegesek. Az ezeket kitöltő telérekben (limonitos, kaolinós, kvarcos) váltak ki a fémek, melyek megszabták a fejtések irányát. A legnagyobb fejtés az R 24-es ponttól indult ki (80-100 cm széles), de az utolsó grammig kitermelték a centiméternyi széles erecskéket is. Az aránylag sok meddő kőzet kifejtése az igen kemény kőzetben elgondolkodtató. Feltételezhető, hogy a még nem ismert bányarészben esetleg gazdagabb érc tartalom is lehetett. A fővágat a vetők mentén balra kanyarodik, és egy omlásban ér véget. A külszíni és a bányatérkép összevetéséből megállapították, hogy a törmelék a telérből és az aknából származik, és hogy az akna a hegy tetején lévő aknával azonos, amit a törmeléken áthúzó erős légáram is igazol. Mivel a fővágat az omlásnál egy kerülővágatban oldalt folytatódik, feltehető, hogy a bánya tovább is húzódik. Abból, hogy a tárószáj és az akna közti szintkülönbség – kb. 50 m – jóval több, mint az akna lemérhető mélysége, egy közbenső szint létezésére lehet következtetni, amit alátámaszt az R 22-es pontból kiinduló vágatban lévő „*vakakna felett felfelé induló járat*”, továbbá az „*R 8. pontjánál elhelyezkedő, felfelé induló, eltömődött, gurítónak látszó vágat*.” Ezek szerint a bánya feltárását még folytatni kellene.

I r o d a l o m

- AZT = *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez*. Szerk.: Dongó Gyárfás Géza. Sátoraljaújhely. (Megjelent 1895 és 1928 között.)
- DONGÓ GYÁRFÁS G. 1907: *Sátoralja-Újhely története*. Sátoraljaújhely.
- GÖBEL E. 1956: A rudabányácsi Nagybányi-hegy környékének bányaföldtani leírása. = *A MÁFI évi jelentése az 1954. évről*. Bp. 45-55. old.
- HOFFER A. : Geológiai tanulmány a Tokaji-hegységből. = A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság kiadványai. II. köt., 1925-26. I. füzet.
- HOFFER A. 1927: Rudabányácska egykori bányászata. = *A Tisza István Tudományos Társaság II. Osztályának Közleményei*. III. köt. 1. füzet. Debrecen.
- JASKÓ S. – MÉHES K. 1951: Sátoraljaújhely és Sárospatak környékének geológiai leírása. = *A Magyar Állami Földtani Intézet évi jelentése az 1945-1947. évekről*. 2. köt. Bp. 65-71. old. 1 tábla.
- KÖZETMINTÁK é. n.: Rudabányácska-Szépbánya középkori vágataiból vett kőzetminták vizsgálati eredményeinek összefoglalása. Kézirat, é. n. Érc- és Ásványbányászati Múzeum Adattára, Rudabánya.
- KULCSÁRI 1965: Tokaji-hegység. (Egyetemi jegyzet.) Debrecen. (Kézirat.)
- NIEDERMÜLLER P. 1980: Adatok Rudabányácska településtörténetéhez. = *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei*. Miskolc, 1980.
- PALLAS II.: *A Pallas Nagy Lexikona*, II. köt. Bp.
- PODÁNYI B. 1975: Szépbánya középkori vágatainak újranyitása. = *Bányászati és Kohászati Lapok – Bányászat*, 108. évf. 6. sz.
- POLLNER J. 1947: Tájékoztató közlemény Rudabányácska egykori bányászatáról. 1947. (Kézirat a rudabányai Érc- és Ásványbányászati Múzeum Adattárában.)
- SZABÓ J. 1866: Tokaj-Hegyalja és környékének földtani viszonyai. = *Mathematikai és Természettudományi Közlemények* IV. 226-305. old.
- SZÁDECZKY Gy. 1897: Sátoraljaújhelytől észak-nyugatra Rudabányácska és Kovácsvágás közé eső terület geológiai és közettani tekintetben. = *Földtani Közöny*, 27. évf. 8-10. füzet.
- SZÉKYNÉ FUX Vilma 1970: *Telkibánya ércesedése és kárpáti kapcsolatai*. Bp., Akadémiai Kiadó.
- SZIRMAY, A. 1803: *Notitia topographica, politica incltyti comitatus Zempleniensis*. Buda.

WENZEL G. 1880: *Magyarország bányászatának kritikai története*. Bp., Magyar Tudományos Akadémia.

ZEMPLÉN 1905: *Zemplén vármegye*. Bp. (Magyarország vármegyéi és városai.)

Telkibánya középkori várospecsétjének rajza.